

Utjecaj okolišnih faktora na reproduktivni sustav čovjeka

Grbavac, Franka

Undergraduate thesis / Završni rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/um:nbn:hr:217:349178>

Rights / Prava: [In copyright/Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

SVEU ILIŠTE U ZAGREBU
PRIRODOSLOVNO – MATEMATI KI FAKULTET
BIOLOŠKI ODSJEK

**UTJECAJ OKOLIŠNIH FAKTORA NA REPRODUKTIVNI SUSTAV
OVJEKA**

**EFFECT OF ENVIRONMENTAL FACTORS ON REPRODUCTIVE
SYSTEM IN HUMANS**

SEMINARSKI RAD

Franka Grbavac

Preddiplomski studij biologije

(Undergraduate Study of Biology)

Mentor: prof.dr.sc. Gordana Lackovi – Venturin

Zagreb, 2012.

Sadržaj:

1.	Uvod.....	2
2.	Europski dokumenti za okoliš i zdravlje.....	3
3.	Utjecaj okolišnih faktora na reproduktivno zdravlje	4
4.	Reproduktivno toksične tvari – kemikalije	6
4.1.	Dietilstilbesterol (DES).....	7
4.2.	Poliklororani bifenili (PCB).....	8
4.3.	Teratogeni	10
5.	Zaključak.....	13
6.	Literatura.....	16
7.	Sažetak	16
8.	Summary	Error! Bookmark not defined.

1. Uvod

„Zdravstvena ekologija“ je definirana kao grana javnog zdravstva koja štiti od utjecaja okolišnih faktora i njihove opasnosti. Takvi faktori mogu nepovoljno utjecati na zdravlje pojedinca i kvalitetu okoliša. Kao takvo, podru je obuhva a istraživanje, procjenu i smjernice o zdravstvenim u incima razli itih ekspozicija u našem okruženju, uklju uju i i zra enja, kemikalije, te neke biološke agense (www.arhp.org/publications-and-resources/clinical-proceedings/RHE/Environmental-Exposures).

Bolesti nastale zbog zaga enosti okoliša i bolesti povezane s posebnim radnim uvjetima izazvane su djelovanjem vanjskih fizikalnih i kemijskih faktora na ovjekov organizam. Neki vanjski imbenici neizbjegna su posljedica industrijskog razvoja, dok druge smatramo rizikom kojemu se voljno izlaže pojedinac, a posredno su ugroženi najbliža okolina i njegovo potomstvo. Takvi su svjesni rizici prehrambene navike, tjelesne aktivnosti, konzumacije alkohola, uporabe nikotinskih proizvoda i druge vrste ovisnosti, te ostale ste ene navike i stilovi života, ali uz osviješteni pristup i aktivran angažman pojedinca mogu znatno poboljšati zdravstveno stanje doti ne osobe.

Terapijska primjena lijekova nerijetko e izazvati neželjene, štetne u inke na organizam. U prirodi je ovjek izložen otrovima biljaka i životinja. Nepravilna i nedostatna prehrana vanjski je imbenik koji bitno ugrožava zdravlje. Akcidentalne ozljede nastaju djelovanjem vanjske fizikalne sile pri radu i u prometu, te štetnim djelovanjem ioniziraju eg zra enja, topline i elektri ne struje. Više od svih one iš iva a iz okoliša koji su potencijalna opasnost i šteta zdravlju, ovjek nanosi štetu sam sebi (Damjanov i sur., 2008).

2. Europski dokumenti za okoliš i zdravlje

U inak okolišnih faktora ovisi o prostoru i vremenu njihovog djelovanja, me usobnim interakcijama, intenzitetu i izloženosti, te o ciljnoj populaciji na koju takvi faktori djeluju. Opisana kompleksnost rezultira «rupama» u postojanju em znanju, na što se name e potreba za interdisciplinarnim i kontinuiranim istraživa kim radom, kako bi se došlo do napretka u ovom podru ju. Samo takav pristup bi omogu io stvaranje dovoljno velikih, znanstveno utemeljenih i pouzdanih podataka, izmjenu i uspore ivanje informacija, kao i kvalitetnije objedinjavanje i analizu podataka.

U Europi sve više raste svjesnost stru njaka, te politi kih i javnozdravstvenih autoriteta o važnosti okoliša za ljudsko zdravlje. Takvo razmišljanje rezultiralo je sa dva važna dokumenta: «Okoliš za Europu» i «Zdravlje i okoliš». Govorimo o dva individualna politika procesa koja su paralelno pokrenuta na podru ju europske regije 80-ih godina prošlog stolje a. Njihov cilj je da se osigura sigurniji, a nadasve zdraviji okoliš.

a) Proces «Okoliš za Europu»

Ovaj proces odvija se pod okriljem ministarstava za okoliš, a pokrenut je 1991. godine. On naglašava potrebu za sveobuhvatnom procjenom stanja okoliša u Europi, kao i potrebu razvoja Okolišnog programa za Europu (Environmental Programme for Europe, EPE) (Capak i sur., 2010).

b) Proces «Okoliš i zdravlje»

Ovaj europski proces pokrenut je 1989. godine, a njegov cilj je uklanjanje najvažnijih okolišnih prijetnja za ljudsko zdravlje, te pranje strategije i akcijskih planova za okoliš i zdravlje na nacionalnoj i meunarodnoj razini (Capak i sur., 2010).

3. Utjecaj okolišnih faktora na reproduktivno zdravlje

Ta dva dokumenta su tijekom proteklih nekoliko desetlje a, doveli do porasta svijesti o utjecaju razli itih okolišnih faktora na reproduktivni sustav i zdravlje ovjeka. Znanstvenici i lije nici su nedavno došli do otkri a, tj. poteško a vezanih uz plodnost i reproduktivnost. Neke od tih poteško a su lokalizirane na odre enim geografskim lokacijama, a druga su više široko rasprostranjena (tabl.1).

Tablica 1. Ošte enja reproduktivnog sustava u pojedinim geografskim podru jima izazivaju zabrinutost
(www.arhp.org/publications-and-resources/clinical-proceedings/RHE/Environmental-Exposures)

Ošte enja reproduktivnog sustava u pojedinim geografskim podru jima
Pove anje raka testisa Smanjenje broja spermija Pad serumskog testosterona Raniji pubertetski razvoj kod djevoj ica Manji broj muške novoro enadi Pove anje odre enih vrsta poro ajnih defekata

Ozbiljni koraci za sprje avanje i ublažavanje raznih posljedica uzrokovanih razli itim okolišnim faktorima, kao što su kemijski agensi, dobiveni su prikupljanjem podataka tek prije nekoliko desetlje a. Na primjer, lije nici nisu savjetovali pacijentima izbjegavanje izlaganju duhana, sve do prije nekoliko desetlje a, kad su dobili jasne znanstvene dokaze o štetnim u incima pušenja. Olovo, živa i azbest su tako er primjeri ove nesretne lekcije (www.arhp.org/publications-and-resources/clinical-proceedings/RHE/Environmental-Exposures).

Reproduktivne toksi ne tvari mogu pridonijeti spektru štetnih u inaka na reproduktivno zdravlje. Ovi u inci uklju uju menstrualne nepravilnosti, rani ili odgo eni pubertet, smanjenu plodnost, rani gubitak trudno e, fetalnu smrt, oslabljeni fetalni rast, prerano ro enje, te strukturne (sr ani defekt) i funkcionalne (teško e u u enju) uro ene mane.

Utjecaj izloženosti reproduktivno toksičnim tvarima možda nije odmah vidljiv.

Umjesto toga, učinci se mogu pojaviti u bitnim životnim fazama – prilikom pokušaja začeća, tijekom trudnoće, tijekom razvoja embrija ili fetusa u novorođenice, a kod potomstva se javljaju poteškoće tijekom djetinjstva i puberteta. Iz tog razloga, važno je biti svjestan mogućih učinaka tvari tijekom dugog vremenskog razdoblja, a ne samo neposredno nakon izlaganja (www.arhp.org/publications-and-resources/clinical-proceedings/RHE/Environmental-Exposures).

Toksične tvari ulaze u organizam na više načina: gutanjem, udisanjem ili apsorpcijom kroz kožu. Toksikanti i njihovi metaboliti putuju do ciljnih organa, kao što su štitnica, jajnici ili testisi gdje vrše biološke učinke. Neke toksične tvari se mogu duže vrijeme zadržavati u kostima, mišićima, masnom tkivu ili pak drugim mekim tkivima, te iz tih tkiva putovati do ciljnih organa duže vrijeme (sl. 1).

Slika 2. Utjecaj okolišnih faktora na funkciju gena
(www.arhp.org/publications-and-resources/clinical-proceedings/RHE/Environmental-Exposures)

Slika 1. Put izlaganju toksičnim tvarima

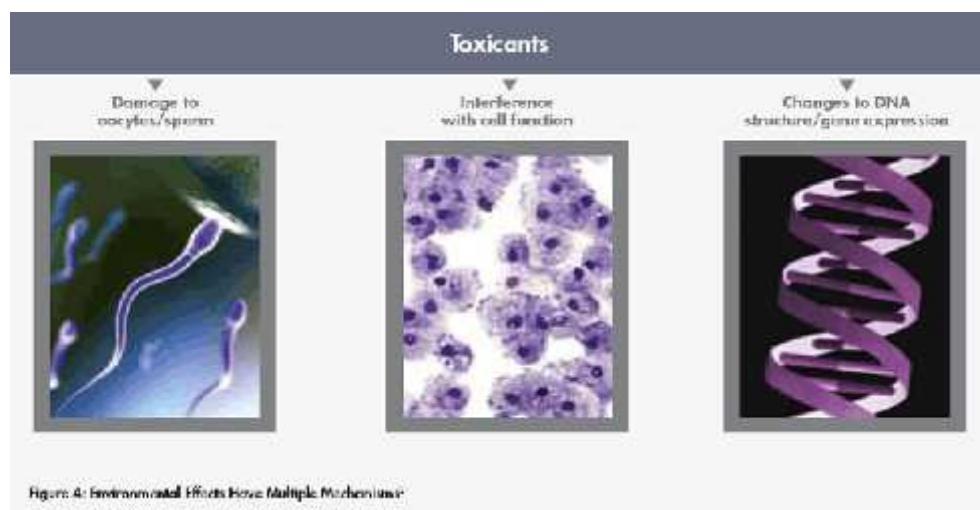
(www.arhp.org/publications-and-resources/clinical-proceedings/RHE/Environmental-Exposures)

Svaka osoba koja je izložena toksi nim tvarima ne mora nužno doživjeti negativne u inke za zdravlje, no razumno je pretpostaviti da e izloženost odre enim kemikalijama nositi odre eni rizik, iako taj rizik može biti velik ili manji. U kona nici, takvi faktori imaju štetan utjecaj na zdravlje, te ostavljaju negativan u inak na stanice, tkiva i organe, ili mijenjaju funkciju gena (sl.2).

4. Reproduktivno toksi ne tvari – kemikalije

Neke kemikalije imaju izravne toksi ne posljedice na reproduktivni sustav ovjeka. Endokrini disruptori (endocrine-disrupting chemicals; EDCs) mogu vršiti utjecaj na endokrine žlijezde, kao što su štitnja a ili hipofiza, što pak utje e na reproduktivno zdravlje. EDCs tako er može imati izravan utjecaj na reproduktivni sustav.

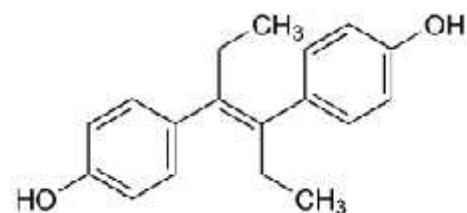
Toksi ne tvari mogu vršiti negativne reproduktivne u inke kroz nekoliko mehanizama (sl.3). Neke kemikalije ubijaju ili ošte uju stanice. Ako su te stanice spermiji ili jajne stanice, njihova izloženost kemikalijama može dovesti do neplodnosti. Neke pak kemikalije mijenjaju strukturu DNA, uzrokuju i mutacije gena, a kod ostalih vrsta stanica pojavljuju se razvojni problemi. Takve mutacije dovode do nemogu nosti zametanja ploda ili poro ajnih abnormalnosti u potomaka. Neke kemikalije, kao što je dietilstilbestrol (DES) uzrokuju epigeneti ki u inak: mijenjaju na in na koji su geni izraženi, što ima utjecaj na reproduktivne rezultate (<http://www.arhp.org/publications-and-resources/clinical-proceedings/RHE/Environmental-Exposures>).

Slika 3. Toksi ne tvari pokazuju višestruke mehanizme
(www.arhp.org/publications-and-resources/clinical-proceedings/RHE/Environmental-Exposures)

4.1. Dietilstilbestrol (DES)

Dietilstilbestrol (DES) je primjer endokrinog disruptora. To je sintetski spoj koji ima estrogeni u inak (sl.4). Od 1930-ih do 1970-ih, sintetski estrogen bio je propisivan trudnicama u pogrešnom uvjerenju. Naime, smatralo ga se lijekom za prevenciju poba aja kod visokorizi nih trudnica.

Slika 4. Dietilstilbestrol (DES)

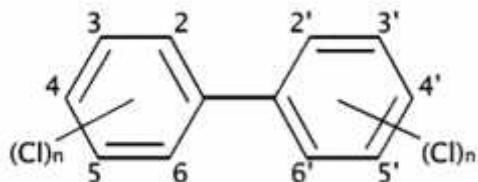
(<http://mtnviewfarm.net/images/drugs-poisons-1516c001.gif>)

Kasnije su brojna istraživanja dokazala da izloženost DES-u poveava rizik od poba aja i drugih komplikacija u trudno i (sl.5). Osim toga, lijek uzrokuje reproduktivne abnormalnosti mokra nog sustava, kao što je abnormalna diferencijacija Müllerovih kanala, te izaziva regresiju Wolffovih kanala. Uzrok estima benignim tvorbama u reproduktivnom sustavu je upravo DES. Kod 95% žena DES je uzrokovao disfunkciju reproduktivnih organa, smanjenu plodnost, abnormalne trudnoće i poremećaje imunološkog sustava. Kod trudnica DES prolazi kroz placentu i direktno utječe na razvoj fetusa. 1971. godine provedeno je istraživanje koje je izvješće povezalo utjecaj DES-a sa oblikom tumora nazvanim vaginalni adenokarcinom. Muško potomstvo koje je izloženo DES-u pokazuje strukturne, funkcionalne i stanične abnormalnosti nakon prenatalne izloženosti. Simptomi su uključivali smanjenu plodnost i upale, testise koji se ne spuštaju potpuno u skrotum, te hipospadiju. Znanstvenici su radili pokuse sa miševima koji su tijekom prenatalnog razvoja bili izloženi djelovanju DES-a, a pokazali su abnormalnosti kakve su uočene i kod ljudi. Kod miševa je, također, zapažen visok postotak tumora maternice (90-95%) u dobi između 18-24 mjeseca. (Newbold i sur., 2006).

(www.arhp.org/publications-and-resources/clinical-proceedings/RHE/Environmental-Exposures)

4.2. Poliklororani bifenili (PCB)

Slika 6. Poliklorirani bifenil (PCB)

(http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Polychlorinated_biphenyl_structure.svg)

Poliklorirani bifenili (PCB) su organski spojevi koji nastaju spajanjem jednog ili više atoma klorova na par povezanih benzenskih prstenova (sl.6). Ovisno o broju i poziciji atoma klorova može nastati 209 različitih spojeva PCB-a, no najpoznatiji srodnici su im PCDD i PCDF (dioksini i furan) (Tuomisto i sur., 1999).

U komercijalnoj proizvodnji nalaze se u rashladnim teku inama i izolatorima u elektroindustriji. 80-ih godina je zabranjena njihova upotreba, ali se procjenjuje da u okolišu cirkulira još 1,2 milijuna tona. Glavni izvori emisije PCB-a u okoliš bili su otvoreni sustavi i namjerna ili slu ajna ispuštanja iz zatvorenih sustava. Izvori PCB-a u okolišu op enito su plastika, papir (tiskare), guma, asfalt, sinteti ka ulja, boje, sinteti ki lakovi, transformatori, baterije, kondenzatori i pesticidi (kemijski). Op enito, PCB pripada skupini perzistentnih organskih zaga iva a (POP-si), koji ine organske spojeve koji imaju svojstvo toksi nosti, perzistentnosti te su vrlo bioakumulativni. Štetni su za ljudsko zdravlje zbog kancerogenih svojstava, za okoliš su izrazito štetni zbog dobre stabilnosti kroz dugo vremensko razdoblje (atmosfera, voda, tlo, prehrambeni lanac). Zbog toga se Stockholmskom konvencijom, 2001. godine, više od 90 zemalja obvezalo da e smanjiti ili ukloniti proizvodnju, upotrebu i ispuštanje u okoliš 12 glavnih POP-sa, me u kojima je i PCB. Izvori PCB-a su u hrani životinjskog podrijetla, a ostatak dolazi preko zraka, vode i tla. Dugo godina se PCB-i zadržavaju u tlu i vodi, stabilni su, sporo se razgra uju i tako se biološkom magnifikacijom i akumulacijom nakupljaju u organizmima unutar prehrambenog lanca. Prenose se atmosferskim transportom (voda, zrak) tako da isparavaju u atmosferu u toplijim krajevima i kondenziraju se u hladnjim krajevima Zemlje. Rasprostranjeni su po cijelom svijetu, uklju uju i i podru ja gdje se nikada nisu koristili. Dobar primjer za to su studije gdje je PCB prona en u masnom tkivu polarnog medvjeda, koji obitava u podru jima gdje nema civilizacije. Op enito, važno svojstvo PCB-a je da se nakupljaju u masnome tkivu, te se iz tog razloga slabo razgra uju i izlu uju iz organizma. Vrlo je toksi an spoj i uzrokuje neurotoksi nost, imunotoksi nost, reproduktivnu toksi nost, endokrine poreme aje i kancerogenost. Razli ite studije ukazuju na to da PCB uzrokuje poreme en razvoj i neurološke funkcije u novoro en adi, te postoje saznanja o u inku PCB-a na ljudsku reprodukciju. PCB se u tragovima nalazi kod gotovo svake žene, kao i u maj inom mlijeku. Prolaze placentarnu barijeru i izazivaju ve intrauterino optere enje fetusa.

Brojna istraživanja pokazuju abnormalnosti reproduktivnog sustava ovjeka, kao što su atrofija testisa, feminizacija, tumori, smanjena plodnost, poba aj (tabl.2)
(<http://www.poliklinika-harni.hr/teme/ekoteme/04pcb.asp>).

U inak PCB-a na reproduktivni sustav
Primjeri potencijalnih u inaka:
Izmijenjena neurološka funkcija u novorođenici
Endometriozna
Smanjena plodnost
Smanjena kvaliteta sperme
Pobačaj
Izmijenjen pubertetski razvoj
Malformacije reproduktivnog trakta

Tablica 2. U inak PCB-a na reproduktivni sustav ovjeka

(www.arhp.org/publications-and-resources/clinical-proceedings/RHE/Environmental-Exposures)

4.3. Teratogeni

Teratogeni jesu svaka medicinska, kemijska, infektivna bolest ili okolišni agens koji može interferirati normalnom razvoju fetusa i rezultirati prekidom trudnoće, porođajnim manama ili komplikacijama u trudnoći. Teratogeni lijek može stvoriti karakteristične malformacije na plodu, a obično na organske sisteme djeluju u vrlo specifičnom trenutku razvoja, a srce, središnji živani sustav, tvrdo nepče i uho su najčešći pogodjeni. Razvoj fetalne jetre takođe je pod velikim utjecajem teratogena. Teratogeni period događa se u vrlo uskom razdoblju fetalnog razvoja, između 31. i 81. dana nakon zadnje menstruacije. Teratogene nalazimo u raznim lijekovima (Akutan, Talidomid, kemoterapija), opojnim sredstvima (alkohol, cigarete, kokain), okolišnim agensima (organska otpad, kemikalije, anestetski plinovi, metali), te kod raznih bolesti (genitalni herpes, rubeola, vodene kozice, toksoplazmoza). Američka FDA je napravila kategorizaciju lijekova prema potencijalnoj teratogenosti (Šimunić i sur., 2001)

FDA kategorije lijekova prema rizicima u trudno i:

A = kontrolirane studije na ženama nisu pokazale rizik na fetus

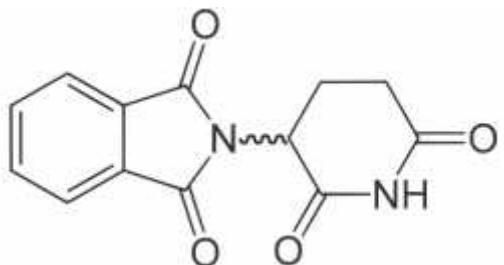
B = studije na gravidnim životnjama nisu pokazale rizik za fetus, ali nema kontroliranih studija u žena

C = studije na životnjama pokazale su teratogeni u inak, nema kontroliranih studija u žena, lijek dati samo ako potencijalna korist opravdava mogu i rizik za fetus

D = postoje dokazi humanog fetalnog rizika, ali korist od primjene lijeka može opravdati mogu i rizik

X = studije na ženama ili životnjama pokazale su teratogeni u inak ili je dokaz fetalnog rizika potvr en ljudskim iskustvom; rizik ne opravdava bilo koju mogu u korist; kontraindicirani u trudnica ili žena generativne dobi

Svaki teratogen može imati jedinstveni u inak, ovisan i o razdoblju prenatalnog razvoja u kojem se pojavi. Lijek može imati indirektni u inak na fetus, može interferirati s prolazom kisika i nutritivnih tvari, ali može imati i direktni u inak na procese diferencijacije u fetalnom tkivu. Jedan takav lijek bio je Talidomid, a javnosti je postao uveliko poznat kad se u stru nim medicinskim asopisima širom svijeta 1961. godine pojavio kao lijek kojeg treba povu i iz prodaje (sl.7). Upozorenja da on uzrokuje teška ošte enja u nero ene djece prestravila su svijet. Nakon laboratorijskih istraživanja na kuni ima dokazano je da je strah bio opravdan. Istraživanja su potvrdila da on uzrokuje mnoga ošte enja fetusa, a osobito onemogu uje razvoj ekstremiteta, ruku i nogu. Talidomid je na tržištu bio 3 godine, a u razdoblju od sljede ih 10 godina rodilo se oko 12 000 djece s teškim fizi kim ošte enjima. Sve je po elo 10 godina prije, kad je jedna njema ka farmaceutska tvrtka patentirala taj lijek kao bezopasan sedativ. Licencije su prodane u 50-ak svjetskih zemalja, a najviše u Velikoj Britaniji i Njema koj. Lije nici su ga propisivali za smirenje, a trudnicama za suzbijanje jutarnjih mu nina (Bower i sur., 1970)

Slika 7. Talidomid

(<http://wordbz.gimptuj.si/wp-content/uploads/2011/12/talidomid.png>)

No, moderna teratologija razvila se puno ranije, 1940-ih, kada je Josef Warkany sa kolegama prvi put pozvao na oprez i injenicu da okolišni faktori kao npr. x-radijacija mogu negativno utjecati na intrauterini razvoj u sisavaca. Ispitivanja teratogenog u inka na životinjama su ograničena, ali ipak nezanemariva. Kod kuni a koji su tretirani teratogenim lijekovima uočeno je smanjeno zadržavanje ploda, te malformacije skeleta i unutrašnjih organa pri maternotoksi noj dozi (1.25mg/kg) (Bower i sur., 1970)

5. Zaključak

Pravo na reproduktivno zdravlje dio je opštih ljudskih prava i donosi velike prednosti pojedincima, obiteljima i zajednici u cjelini. Stoga svako suvremeno društvo organizira reproduktivnu zdravstvenu zaštitu kojom se provodi prevencija, dijagnostika, liječenje, zdravstveni odgoj i savjetovanje. Zaštita reproduktivnog zdravlja ima za cilj rastanje zdravog potomstva, a zaštita spolnog zdravlja ima za cilj obogađivanje života i osobnih odnosa, koji su vrlo važni za reproduktivno zdravlje.

Zabrinjavajuće je injenica da nepovoljne učinke na reproduktivni sustav mogu uzrokovati, između ostalog i na radu, uvjeti rada i radni okoliš, kao što su mnogobrojne kemijske štetne tvari (metali, pesticidi, plinovi). Ačak i male doze izloženosti ovakvim spojevima mogu biti razlog za zabrinutost. Najčešći zamijećeni učinci kemijskih tvari na reproduktivnu funkciju su u žena, i to promjene u menstrualnom ciklusu, spontani pobačaji i rastanje djece s malformacijama, te povišen postotak tumora maternice. Utjecaj takvih spojeva može imati učinke na buduće generacije, što su dokazala istraživanja na eksperimentalnim životinjama. Iz svega navedenog, bitno je kontrolirati učestalost i opasnost od kemijskih štetnih tvari, te upozoriti udruge da nastave raditi, zajedno sa znanstvenom zajednicom, na dokazivanju da je princip "sigurne granice" za tvari vrlo visokog rizika promašen, te da izlaže žene, muškarce i djecu neprihvatljivom riziku od najranijih dana njihova života.

6. Literatura

- 1) Bower, R. K., Haberman, S. and Minton, P. (1970): Teratogenic Effects in the Chick Embryo caused by Esters of Phthalic Acid. University Medical Center, The Williams & Wilkins Company, Dallas, Texas, str. 296-301
- 2) Capak, K. and Petrović, G. (2010): Procesi za okoliš i zdravlje u Europi. Hrvatski zavod za javno zdravstvo, Zagreb, str. 1-4
- 3) Damjanov, I., Jukić, S. and Nola, M. (2008): Patologija, drugo izdanje. Medicinska naklada, Zagreb, str. 197-200
- 4) Newbold, R.R., Padilla-Banks, E. and Jefferson, W.N. (2006): Adverse Effects of the Model Environmental Estrogen Diethylstilbestrol Are Transmitted to Subsequent Generations. National Institute of Environmental Health Sciences, North Carolina, str. 11-17
- 5) Šimunić, V., Ciglar, S. and Suchanek, E. (2001): Ginekologija. Naklada LJEVAK, Zagreb, str. 392-394
- 6) Tuomisto, J., Vartiainen, T. and Tuomisto, J.T. (1999): Synopsis on dioxins and PCBs. National Institute for Health, Finland, str. 15-17
- 7) <http://aje.oxfordjournals.org/content/127/2/243.short>
- 8) <http://ehp03.niehs.nih.gov/article/info:doi/10.1289/ehp.1002727>
- 9) <http://mtnviewfarm.net/images/drugs-poisons-1516c001.gif>
- 10) http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Polychlorinated_biphenyl_structure.svg
- 11) <http://toxsci.oxfordjournals.org/content/54/1/154.short>

12) <http://wordbz.gimptuj.si/wp-content/uploads/2011/12/talidomid.png>

13) <http://www.arhp.org/publications-and-resources/clinical-proceedings/RHE/Environmental-Exposures>

14) <http://www.ehjournal.net/content/7/1/37>

15) <http://www.foodnews.org/>. Accessed December 27

16) <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1519588/>

17) <http://www.poliklinika-harni.hr/teme/ekoteme/04pcb.asp>

7. Sažetak

Veliki broj imbenika izravno utječe na kvalitetu zdravlja i oporek dobrostanje ovjeka. Na neke od njih (kao što su spol, dob, određena genetska obilježja i obiteljska predispozicija određenim bolestima) ovjek ne može utjecati. Postoje, međutim, imbenici koji izravno utječu na zdravlje većeg broja ljudi i na koje se može djelovati, ali je mogućnost njihove kontrole kompleksnija, velikim dijelom socijalno-ekonomski uvjetovana. U ovu grupu spadaju imbenici okoliša, kao što su voda, zrak, hrana, uvjeti stanovanja, te izloženost raznim biološkim, kemijskim i fizikalnim agensima, uslijed prirodnih događanja ili zbog ljudskog djelovanja. Takvi kemijski agensi jesu DES, PCB i razni teratogeni, sintetski spojevi koji mogu pridonijeti spektru štetnih učinaka na reproduktivni sustav ovjeka. Oni uzrokuju veću stopu neplodnosti, imaju veliki utjecaj na hormone za reprodukciju, što može dovesti do smanjenog broja spermija i jajnih stanica, uzrokuju impotenciju, endometrioze, malformacije reproduktivnog trakta, te ostale poteškoće vezane za reproduktivni sustav ovjeka. U Europi djeluju 2 važna dokumenta, «Okoliš za Europu» i «Zdravlje i okoliš», koji je cilj osvijestiti svekoliku javnost o važnosti okoliša za ljudsko zdravlje, te osigurati zdraviji i sigurniji okoliš.

8. Summary

There are a lot of factors which directly affect the quality of health and general human well-being. Some of them (sex, age, certain genetic features and family predisposition to certain disease) can't be affected by people. However, there are factors which affect a lot of people's health and which cannot be affected, but the possibility of their control it's a lot more complexed, and it's socially and economically determinated. This group includes environmental factors such as water, air, food, housing and all kind of biological, chemical, physical agent exposure, due to natural or human activity. Those kind of agent are DES, PCB and all sorts of teratogenic, syntetich compounds that contribute entire spectrum of adverse effects on human reproductive system. They cause higher rates of infertility, have a big impact on reproductional hormones, that can lead to reduced number of sperm and egg cells, causing impotence, endometriosis, reproductive tract malformations, and other difficulties related to the human reproductive system. In Europe there are two important documents, "Environment for Europe" and "Health and Environment", which main goal is to raise awareness of the public, about the importance of the environment on human health, to provide a healthier and safer environment.

